

Hogyan (ne) mondjuk?

Az idegen nevek kiejtése és toldalékolása állandó bizonytalanság és viták forrása. Ennek azonban megvan az a jó oldala, hogy jelzi, a művelt közönség igényt tart arra, hogy az idegen neveket (legalábbis a nagy európai nemzetekéit) lehetőleg pontosan, az eredetit legalább nagyjából követve használja. Nem mindenütt van ez így: az egyik komolyzenei tévécsatornán rendszeresen hallok például Mozart nevét [mozár]-nak ejteni. Ez is hagyomány, de nem a mienk. Az alábbiakban külön foglalkozom a francia nevek kiejtésével és egy angliai helységnév melléknévi származékának képzésével (ez utóbbi egyszerre vet fel kiejtési, helyesírási és alaktani kérdéseket).

[Övörnyi] dialektusban

Nézem a tévét (én egyelőre még nézem), és folyamatosan boszszankodom az idegen nevek, különösen a francia nevek rossz kiejtése miatt. A kirívóbb eseteket fel is szoktam jegyezni, de csak nagy ritkán írom meg. Most azonban összegyűlt annyi (és olyan durva) példa, hogy nem hagyhatom őket szó nélkül.

Kezdjük a sportriporterekkel! Talán ők hibáznak a legtöbbit, de van mentségük, mert gyakran egészen ismeretlen nevekkal találkoznak, és kapásból kell dönteniük azok kiejtéséről. Például egy francia atlétanőnek ez a családneve: Daunej. Ezt az egyik sportcsatorna két riportere együttes erővel sem tudta helyesen kiejteni. Pár percen belül ezekkel a változatokkal próbálkoztak: [dini] – [döné] – [düné]. Csak éppen a francia nyelv kiejtési szabályaiból automatikusan következő [doné] nem jött a nyelvükre. Egy másik, valóban nem könnyű esetben egy francia sifutónót így hívnak: Hugue. Mit tegyen szegény sportközvetítő? Ezt a kiejtést választja: [ügü], és ennél marad a továbbiakban is. Azt tehát tudja, hogy a francia *u* = [ü]. Csakhogy nem mindig! A második *u* ebben a névben csupán azt jelzi, hogy a *g*-t nem [zs]-nek kell ejteni (mint ha így lenne írva: Hüge), hanem megmarad [g]-nek: [üg], esetleg [úg]. Nem az a baj, hogy mindezt nem tudja, hanem hogy nem tudja, hogy nem tudja, és esze ágában sincs utánanézni. Pedig elcsúszni nem csak a sípályán lehet...

Következő példáim zeneiek lesznek, mert a sporton kívül a komolyzenét is nagyon szeretem. A tipikus hiba, és ezt már unalmas is szóvá tenni, hogy egyik kedvencemnek, a későromantikus zeneszerzőnek a nevét így mondják ki: [szenszan], holott a Saint-Saëns név végén ejteni kell az *s*-et, mégpedig [sz]-nek: [szenszansz]. Erre bizony nincs szabály, egyenként kell megtanulni. Például a kortárs Thomas nevében nem hangzik az *s*: [toma], a végén rövid [á]-val. Nem is hoznám szóba ezt a dolgot, ha nem éppen egy zenekritikustól (!) hallottam volna a minap a Bartók rádióban a [szenszan] ejtést. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a név kimondását befolyásolhatja a *sans* 'nélkül' előljárószó téves analógiája; ezt ugyanis csakugyan [szan]-nak kell ejteni.)

A „világcsúcs” – na jó, legyünk szerényebbek, a magyar csúcs – ebben a műfajban az volt, amikor ugyanennek a rádiónak a műsorvezetője Canteloube művének, az Auvergne-i daloknak a címét ekképpen mondta ki: [övrnyí dalok]. Az [ö] hangot tipikusan franciásnak érezte, és – szinte találomra – ehhez folyamodott tanácstalanságában. Holott a közép-franciaországi Auvergne tartomány nevének szabályos kiejtése: [overny], vagyis az onnan származó dalok is [overnyiek]. Ez azért csúcs, mert az egyébként szépen beszélő, rokonszenves fiatal rádiós a francia névnek egyik magánhangzóját sem találta el.

Végül pedig hadd osszam meg a nyájas olvasóval azt a meghökkenésemet, hogy egy történelmi ismeretterjesztő tévécsatorna egyik műsorának magyar szövegében ilyen francia városneveket hallottam: [ramsz], [amian], [rüen]. Magyar szövegkörnyezetben Reims, Amiens és Rouen nevét így kell kimondani: [rejmsz], [amien], [ruan]. Meg lehet nézni Magyar Tamás kiejtési szótárában.

Ezeknek a tévéműsoroknak a kísérőszövegét idegen nyelvből (többnyire angolból) fordítják magyarra. A kérdés csak az, hogy ez a fordítás az eredeti hangfelvételtől készül-e, s ennek folytán torzulnak el a nevek (nem titok, hogy az angol és különösen az amerikai angol kiejtés sokszor köszönő viszonyban sincs az európai nyelvek kiejtésével), vagy a fordítók megkapják írásban is a lefordítandó szöveget. De szinte mindegy is. Akár így történik, akár úgy, a következmény ugyanaz: ismeretterjesztés helyett a tudatlanság terjesztése.

Salisbury(i) mesék

Egy hetilapunk hosszabb írásban foglalkozott a „Salisbury-afférral”, vagyis a feltehetően orosz ügynökök által a dél-angliai városban elkövetett mérgezésekkel. Ebben a cikkben természetesen csak magyar nyelv-helyességi, helyesírási szempontból érintjük az ügyet.

Az újságcikkeknek ez volt a címe: Salisbury mesék, ami kétségtelenül Chaucer klasszikus művére, a Canterbury mesékre utal. Ez utóbbi címben – hagyománytiszteletből – megtartjuk a melléknévi jelző *-i* képző nélküli alakját, noha a végén ezt is *i*-vel kellene írni, mint minden egyéb esetben a *canterburyi* melléknévet (pl. *canterburyi érsek*). Canterbury és Salisbury nevében a szóvégi [i] hangot ipszilon jelöli, ezért utána még egyszer ki kell tenni az *i*-t, ezúttal mint képzőt: *canterburyi, salisburyi*, azaz 'Canterburyből, Salisburyból való, onnan származó, ott történő'.

A jobb sorsra érdemes szerző a *salisbury(i)* melléknévet összesen négy ízben használja, háromszor *salisbury*, egyszer *salisburyi* alakban: *salisbury hölgy, salisbury katedrális, salisbury étteremben*, de *salisburyi térfelügyelő kamerák*. Tehát csak egyszer választja a szabályos formát, háromszor a szabálytalant. (Korrektor nem lévén, róla ne is essék szó.)

A cikk írója annak a helyesírási szabálynak lett az áldozata, amely szerint az *i* végű földrajzi nevek *-i* képzője (a jobb hangzás kedvéért) egybeolvad a név utolsó hangjával, pl. *ercsi* (Ercsi + *-i*), *helsinki* (Helsinki + *-i*). Ez azonban nem következik be, ha a név végén [i] hangértékben nem *i*, hanem *y* van. Ez a vitatható helyességű szabály voltaképpen helyesírási eszközökkel avatkozik be egy alaktani kérdésbe, abba tudniillik, hogy egy *i* végű földrajzi név *-i* képzős alakját hogyan kell kimondani, leírni. Ráadásul a két *i* egybevonását esztétikai szempontok nem is indokolják: akit nem zavar pl. a *kiiktat* ige, az el tudná viselni a *helsinki* jelzőt is. Arról nem is beszélve, hogy ez az egyszerűsítés (ha ritkán is) értelmi zavart is okoz. Szövegkörnyezete nélkül nem tudjuk eldönteni, hogy a *bari* melléknév az olaszországi Barira vagy a monte-negrói Barra vonatkozik-e.

Mindezt Minya Károly évekkel ezelőtt kifejtette a Magyar Nyelvőrben: „Vajon mi a fontosabb? A jóhangzás [...] vagy a név tisztelete? Melyik elvet érvényesítsük ebben a helyesírási problémában? Az egyszerűsítés vagy a tulajdonnév sérthetetlenségének, a toldalékolt alak pontos visszaállíthatóságának elvét? Jőmagam az utóbbi mellett teszem le a voksomat.” (1992. 4. sz. 488.) Most én is csatlakozom ehhez a véleményhez. Vagyis az *i* – *y* kettősségtől függetlenül ezt az írásmódot javaslom: *ercsii, helsinki, canterburyi, salisburyi* (más okból kötőjellel ebben: *sydney-i*). Sőt én a Canterbury mesék címet is megváltoztatnám erre: Canterburyi mesék, mert ilyenkor az egységesség fontosabb, mint a hagyomány.

Itt ér véget az én *salisburyi mesém*. De az igazi, a bűnügyi és politikai még javában tart.

(2019. szeptember)

Így mondják ők **Idegen nevek, szavak a médiában**

Nevek az olvasztótégelyben

Van néhány világhírű sportoló, akinek nevét a magyar sportcsatornák riporterei következetesen angol-amerikai módra ejtik ki, pedig ezek a nevek jól láthatóan nem amerikaiak, legalábbis eredetileg nem azok voltak.

Első példánk legyen Katie Ledecky többszörös olimpiai bajnok amerikai úszónő, vagyis hát a családneve. Ezt a tévében mindig így halljuk: [ledeki], ahogyan az amerikaiak ejtik. De az angol Wikipedia korrekt módon hozzáteszi, hogy a név cseh kiejtése [ledecki], mivelhogy a versenyző apai nagyapja cseh bevándorló volt. Ez a kiejtés a magyar néző fülének is otthonosabban cseng, talán a hasonló hangzású Nedecki (Nedecky, Nedeczki, Nedeczky) név miatt.

De haladjunk tovább! Caroline Wozniacki, a csinos dán teniszszőnő a hazai közvetítésekben mint [voznyaki] jelenik meg. Valóban, a nemzetközi sportvilág angol közvetítő nyelvében ez járja. De a Wikipedia az ő esetében is megjegyzi, hogy nevének lengyel kiejtése [voznyacki], ugyanis a sportoló lengyel bevándorlók gyermeke (a dán kiejtés olyan bonyolult, hogy le sem merem írni).

A harmadik és egyben az utolsó, akinek neve hallatán fel szoktam szisszenni, Daniel Ricciardo ausztrál autóversenyző. Az ő apja szicíliai születésű olasz, de a kis Daniele hétéves kora óta Ausztráliában él, ezért lett belőle Daniel. Ha családnevét olasz kiejtés szerint mondanám ki, így hangoznék: [riccsardó]. De a Forma-1 versenyek közvetítésében következetesen [rikardó]-t mondanak. Vajon helyesen teszik-e?

És itt jut eszembe egykori jeles kollégám, a névkutató Ladó János, akitől azt tanultam, hogy a családnevek kiejtésében mindig az adott familia gyakorlata a mérvadó. Hogyan ejtik tehát a nevüket az említett sportolók? Az első kettőre nincs adat, Ricciardo viszont egy interjúban a nevének kiejtését firtató kérdésre azt válaszolta: ő bizony [rikardó]-t mond, sőt a családja is így mondja.

Ezen az alapon tehát jobb nem is bolygatni ezeknek a neveknek az ejtését. Azt mégis megjegyezném, hogy a nyilvánvalóan nem angol-amerikai nevek angolos kiejtése szerintem a globalizáció egyik nyelvi tünete, az angol nyelv kibontakozó egyeduralmának következménye. Nekem bizony jobban esnek a család eredetére is utaló, Európában ismerősebben ható [ledecki], [voznyacki] és [riccsardó]. De nem kell attól tartani, hogy bele akarok szólni a tévések munkájába. A Magyar Televízió nyelvi bizottsága réges-régen megszűnt, a többi csatornának

pedig nem is volt ilyenje. Ettől azonban még furcsállhatom, hogy a nyelvi olvasztótégelyt éppen a magyar televíziósok működtetik és szolgálják ilyen lelkesen.

Nem csak angolul kellene tudni

A Kossuth rádió József Attila emlékezete című műsorában a költő Ady-vízió című híres vitacikkéből olvastak fel egy részletet: „A költeményben minden hang csak ama törvények értelmében lehet jelen, amelyek megszabják például, hogy a *közelit* magas hangzók jelöljék, a *távolit* mélyek. (Itt – ott, ez – az. Érdekes, hogy más nyelvekben is: *ici – là, hier – dort, ibi – ubi* stb.)”

A felolvasó az első három idegen szót így ejtette ki: [icsi], [le], [hi-er]. A második szó rossz kiejtéséért nem csak ő okolható; megnéztem az interneten is, és láttam, hogy a digitalizált szövegben a francia *à* betű helyett egy farkincás *e* (e) olvasható. Ennek valami számítástechnikai oka lehet (továbbá a gondos korrigálás hiánya). De hogy a francia *ici* szót miért ejtette „olaszosan” [icsi]-nek vagy a német *hier* szót „magyarosan” [hi-er]-nek, azt nem tulajdoníthatom egyéneknek, mint hogy egyáltalán nem ismeri a francia és a német nyelv kiejtési szabályait.

A dolgot még feltűnőbbé tette, hogy az illető a nagyon nehéz szöveget kifogástalan hangsúlyozással és intonációval olvasta fel. Vagyis annak az ifjabb nemzedéknek egy újabb tipikus képviselőjével van dolgunk, amelynek tagjai általában jó képességűek, értelmesek, de alapfokon sem tudnak franciául és németül.

Egyik hallgatóm az egyetemen azt hitte, hogy a Techert nevet [tecsert]-nek kell ejteni. Nem tudom, mit szólna ehhez Tompa Jóska bátyánk (őt hívták ugyanis eredetileg Techertnek, azaz [tehhert]-nek).

Az apa [trüdó], a fiú [trudó]?

Justin Trudeau kanadai miniszterelnök nevét az egyik tévéhíradó filmbejátszásának kísérőszövegében [trudó]-nak ejtették, később a műsorvezető is így mondta, [u]-val. A francia kanadai származású család nevében szabálytalanul hat ez a kiejtés, hiszen a franciában az *u* betűt ilyenkor [ü]-nek kell ejteni.

Ennél azért bonyolultabb a dolog. Nézzük meg, mit ír az internetes lexikon a Trudeau név kiejtéséről! Az apa, aki rövid megszakítással 15 évig volt az ország miniszterelnöke: Joseph Philippe Pierre Yves Elliott Trudeau. Családnevének kiejtését a Wikipédia kétféleképpen adja meg (a fonetikai jelöléseket egyszerűsítettem): [trüdó], illetve franciásan [trüdó]. Ugyanezt olvashatjuk a fiáról, Kanada jelenlegi miniszterelnökéről, Justin Pierre James Trudeau-ról szóló cikkben is.

Ennek a kettősségnek az oka abban rejlik, hogy az angolban nincs [ü] hang, ezért ott elkerülhetetlen az első szótagbeli [u]. De a – korábban – franciás kultúrájú magyarban, amelynek van [ü] hangja, szerintem indokoltabb a franciás ejtés, a [trüdő]. Ezt az is támogatja, hogy az idősebb Trudeauu nevét 1968 és 1984 között, amikor miniszterelnök volt, kivétel nélkül mindig [ü]-vel ejtették. Vajon miért kellene most a fiú nevét másképp mondani, mint annak idején az apáét?

Aeneas és Aeneis

Egy rádióhangverseny műsorelőzetesében (magyarán reklámjában) Vergilius *Aeneas* című eposzát emlegetik. Ez már nem is kiejtési hiba, hanem figyelmetlenség, durvábban szólva műveletlenség. Régebben minden jobb gimnazista tudta (sőt alighanem a nem jobbak is), hogy *Aeneas*nak az eposz főhősét, a lángban álló Trójából menekülő királyfit hívják, aki Itáliában új hazát alapított népének, a róla szóló hősköltmény pedig az *Aeneis*.

Ha ez a melléfogás műsorvezetői összekötő szövegben vagy interjúban fordult volna elő, talán nem is kellene szóvá tenni. Elvégre *errare humanum est*, hogy stílszerűen szóljunk. Itt azonban egy reklámnak a szövegében fordult elő a durva hiba. Olyan szövegben tehát, amelynek minden egyes szavát jól megfontolják, bizonyára le is írják, és utána hangszalagra veszik. Talán még rendezője is van, de hangmérnöke minden bizonnyal. Elképesztő, hogy ezek közül a közreműködők közül egy olyan sem akadt, aki tudná, mi a különbség *Aeneas* és *Aeneis* között.

(2018. április)

Jaj de nehéz kimondani!

Nyelvünk, mint ismeretes, nem szenvedheti a mássalhangzó-torlódást. Így lett például a latin *scholá*ból *iskola*. De azokban a fránya idegen nevekben bizony ott maradtak ezek a nyelvtörő (pontosabban: magyar-nyelv-törő) torlódások. A „rekorder” alighanem a dalmáciai Krk szigetének neve, ebben nincs is magánhangzó. Érdekes, hogy ezt mégis ki tudja ejteni minden magyar turista, nyaraló.

Annál meglepőbb, hogy hivatásos nyelvhasználók (rádiós műsorvezetők, ill. a pályaudvari hangosbemondók szövegeinek beolvasói), úgy látszik, képtelenek megbirkózni némelyik idegen névvel, ha mássalhangzó-torlódás van benne. Ezt hallom például a Bartók rádió kora reggeli komolyzenei műsorában: [anszamb]. Mi a csuda lehet ez? Hát persze, hogy az *ensemble* [anszamb], vagyis *együttes*. Az ilyen szavakban

és nevekben az *l* hang szótag értékű, nem olvad bele az előtte álló mássalhangzóba. Ilyen például a Steindl név, a Parlament tervezőjének, Steindl Imrének a családneve. (Arról, hogy némelyik idegenvezető ezt [stejnd]-nek ejti, Horváth Péter Iván írt (Ny)elvi kérdések című könyvében.)

De térjünk át a pályaudvari bemondókra! Miskolcra utazva rendszeresen hallok a Keleti pályaudvar – egyébként kellemes hangú – bemondónőjétől: [müntyhen haubánhóf]. Ez leírva így fest: *München Hauptbahnhof*, azaz *főpályaudvar*. A német összetett szó a *Haupt* 'fej, fő' és a *Bahnhof* '(vasúti) pályaudvar' összetételi tagokból áll, ezért benne mind a három egymás melletti mássalhangzót ki kell (ki kellene) ejteni: *p-t-b*.

Nem lehetetlen, hogy az illető hölgy olvasási zavarral küzd (előkelőbben: diszlexiás), de valószínűbb, hogy nem hajlik a magyar (bikkfa)-nyelve a hármas mássalhangzó-kapcsolat kiejtésére. Vajon miért kell olyan valakivel beolvastatni ezeket a szövegeket, aki beszédtechnikai okokból nem boldogul velük? Miért nem készítik el gondosabban ezeket a hangfelvételeket (hiszen azok!), amelyek naponta többször, összesen pedig talán több ezerszer hangzanak el fővárosunk egyik legforgalmasabb pontján? Durvábban fogalmazva: miért röhöggetjük ki magunkat az erre járó külföldiek (és a németül valamelyest is tudók) előtt?

(2016. április)

Ha *Katiny*, akkor *Dvorzsák* is?

A Ráday Mihály szerkesztette Budapesti utcanévek A → Z című kötet 332. oldalán ez az utcanév ötlik szemembe: *Katinyi mártírok parkja*.

Dr. Makra Zsigmond cikkéből (ÉA 2014/1. sz.) is tudhatjuk, hogy a szovjet hatóságok által elkövetett tömeggyilkosság folytán híressé-hírhedtté vált helynevet az eredeti lengyel helyesírással így kell leírni: *Katyn*, kiejtve [katiny], kemény *t*-vel.

Nyilvánvaló, hogy az óbudai önkormányzat az utcanévnek ezzel a fonetikus alakjával (*Katinyi* mártírok parkja) a gyakori, de hibás [katyni] ejtésnek kívánta elejét venni (ez egyébként feltehetőleg betűejtésre, a lengyel *ty*, azaz [ti] betűcsoport magyar *ty*-nek ejtésére vezető visszafordításra).

De ha a *katyni* melléknév írható *katinyi* alakban is, akkor mi akadály lehet annak, hogy a nagy cseh zeneszerző nevét is fonetikusán írjuk: *Dvorzsák*? Ez jó szolgálatot tenne mind a nyomdai mellékjelelhasználás okozta primitív [dvorák], mind a cseheskedő, modoros [dvozsák] ejtés ellen.

És mégsem lehet! Sem a lengyel, sem a cseh nevet nem írhatjuk át fonetikusán, mivel az akadémiai helyesírási szabályzat tiltja a latin betűs írású nyelvek tulajdonneveinek kiejtés szerinti írását. Ez csak az eredetileg nem latin betűs nevek esetében engedhető meg, például *Szókratész* vagy *Rimszkij-Korszakov*. A latin betűs neveket magyarul szöveggörnyezetben is eredeti alakjukban kell leírni, lehetőleg mellékjelekkel együtt. Ezt a korszerű nyomdatechnika már lehetővé teszi, nemcsak nyomtatott szövegek esetében, hanem otthoni szövegszerkesztőnk képernyőjén is. Csak egy kis jó szándékra, türelemre van szükség ennek megtanulásához. Ezt a *katyni* (és nem *katyni*) mártír lengyel katonatisztek igazán meg is érdemlik. Higgyünk abban, hogy ha valamit jól írunk, akkor egy idő múltán jól is fogjuk ejteni.

(2014. április)

Baj van *Guillaume-mal*

Guillaume-mal már régebben is baj volt, különösen Willy Brandt nyugatnémet kancellárnak gyűlt meg vele a baja. Guillaume-ról, a kancellár személyi titkáráról (akinek ez nem a keresztnéve, hanem a családi neve volt) ugyanis kiderült, hogy a keletnémet titkosszolgálat, a „Stázi” ügynöke. Ennek következtében Brandt kancellárnak le kellett mondanania, politikai pályája derékba tört.

Egy erről szóló cikkben, amelyet tudományos ismeretterjesztő hetilapunk tett közzé, a Guillaume névnek már csak a helyesírásával, pontosabban a ragozásával van baj, ezzel azonban többszörösen: „feltűnt neki a gyanúsított barátsága *Guillaume-al*”; „alapos gyanút keltettek *Guillaumevel* szemben”.

A szerző bizonyára helyesen ejti ki ezt a francia (valószínűleg hungarotta) eredetű családnevet: [gijom]. De a ragot helytelenül illeszti hozzá. Az előbbi esetben elmulasztja kitenni a hasonult rag, a *-mal* kezdőhangját (*Guillaume-al*), az utóbbiban pedig az íráskép hatása alá kerül, ahhoz próbálja hozzáerőltetni a ragot (*Guillaumevel*). Ez kétszeresen is hibás toldalékolás, mert ha betű szerint ejtenénk a nevet, így kellene írni: *Guillaumével*. Persze nem így kell, hanem ahogy e kis cikk címében is látható: *Guillaume-mal*.

Apróság, mondhatnánk erre. Igaz. Az azonban nem apróság, hogy egy évtizedek óta megjelenő, nagy népszerűségnek örvendő tudományos ismeretterjesztő lapnak nincs se olyan olvasószerkesztője, se olyan korrektora, aki ki tudná javítani a szerző helyesírási hibáit. Hogy a szerzők miért írnak (olykor) hibásan, az más lapra tartozik, ne is bolygassuk.

(2017. április)